

8 i 9. La Segona República i la Guerra Civil (1931-1939)

En aquest cas, agrupem **dos nuclis temàtics** que es troben molt relacionats. La Segona República (1931-1936) i la Guerra Civil espanyola (1936-39).

8.1. El govern provisional i el Bienni Republicà-Socialista (1931-1933)

El 14 d'Abril es va instaurar un govern provisional format pels partits del pacte de Sant Sebastià, presidit per Niceto Alcalá Zamora, que era el líder de la Dreta Liberal Republicana. Es convocaren **eleccions per a Juny de 1931, que guanyen els mateixos partits del govern provisional**, ja que la dreta monàrquica no va disposar de temps per a organitzar-se. Açò va permetre consolidar el govern i establir les bases de la que hauria de ser una república marcadament d'esquerres.

Les eleccions de juny de 1931 van comptar amb un 70% de participació. Molt elevada, encara que va ser més baixa a Catalunya i a la província de Cadis (zones on tenia més importància l'anarquisme i es notava en una major abstenció, ja que aquests no participaven en les eleccions). Dels 472 diputats els resultats es van repartir de la següent manera:

- La llista més votada va ser el **PSOE**, amb 115 diputats.
- 6 partits republicans d'esquerres sumaven 119 diputats, d'aquests el més important era el **Partit Republicà Radical Socialista** –escisió del partit de Lerroux- amb 59 diputats. **Esquerra Republicana de Catalunya** fou el més votat a Catalunya, amb 31 diputats.
- El **Partit Republicà Radical** de Lerroux i dels successors de Blasco Ibáñez –que havia mort en 1928- tenien 94 diputats i representaven el centre del parlament.
- La dreta parlamentària estava representada per diferents partits amb interessos molt variats, que no presentaven un front comú. La **Dreta Liberal Republicana** que tingué 22 diputats estava liderada per Alcalá Zamora i Miguel Maura, antics ministres del partit Liberal, ara passats al republicanisme i membres més conservadors del nou govern. Els **Agrarios** que defensaven els interessos dels agricultors castellans obtingueren 22 diputats. El **Partit Nacionalista Basc** s'alià amb els carlins i obtingueren 15 diputats al País Basc i Navarra. Els antics partits monàrquics obtingueren menys d'una desena de diputats.

Hi hagué, per tant, un **triomf de l'esquerra a tot el país, llevat del País Basc i Navarra** on triomfà la coalició dels Carlins i PNB, que partien de la base

de la defensa de l'autonomia basca i de la religió, encara que hi havien tensions entre ells, que acabarien per trencar la coalició en pocs mesos.

Per a comprendre aquest resultat electoral, que eliminava als vells partits monàrquics, cal tindre present que **en maig de 1931 s'havia reformat el sistema electoral**. En lloc dels districtes comarcals de la Restauració, es passà a districtes provincials, però es va introduir un mecanisme que afavoria a la coalició o el partit més votat. En cada província, la llista més votada s'emportava el 80% dels diputats, la segona un 20%, i a partir de la tercera, res. **Açò provocarà que durant la segona República resultara quasi imprescindible formar grans coalicions**. Quans els partits es presentaven per separat, acostumen a patir grans derrotes. El sistema evitava les pressions caciquils i la compra de vots, ja que calien desenes de milers de vots per a traure diputats. Aquest sistema de 80/20 farà que la composició del parlament siga en ocasions poc representativa respecte del resultat real, ja que atorga amplies majories al congrés que no eren tan grans en el repart de vots.

El triomf electoral de Juny de 1931 va permetre al **govern republicà-socialista afrontar una reforma radical de la societat espanyola que provocaria moltes resistències i també enfrontaments dins del govern**. Formaven part del govern els partits republicans d'esquerres –PRRS, ERC-, el PSOE, la Dreta Liberal Republicana i els Republicans Radicals de Lerroux. Una coalició de partits, sorgida del Pacte de Sant Sebastià, massa variada com per a mantenir-se al llarg del temps.

El procés de reformes ja havia començat en Abril per part del govern provisional.

La Constitució de 1931 va estar feta d'acord amb les idees de la majoria del parlament. Per tant no va ser una constitució de consens.

A)Espanya es declara com una "República democràtica de treballadors de tota classe".

B)Àmplies llibertats entre elles: dret a l'educació, **llibertat religiosa**, dret al divorci. El matrimoni es definia com a basat en la igualtat dels dos sexes. S'establia el **matrimoni civil, i el dret al vot de la dona**.

C)Laïcisme. L'estat retallava moltíssim els privilegis de l'església, a més de tots els canvis legals. Per llei es suprimiren les subvencions a l'església (açò anava en contra dels concordats, amb el problema de que un concordat era un acord entre estats). A més, la llibertat de cultes implicava "llevar-li l'exclusiva" a l'església catòlica. Es prohibia l'ensenyament als ordres religiosos. A més, es suprimia com a conseqüència de la constitució l'ordre dels Jesuïtes. Al mig

d'aquesta polèmica, Azaña afirmà al parlament que "Espanya ha deixat de ser catòlica" i com a conseqüència d'això va haver molta polèmica.

Els debats sobre la religió iniciaren una gran polèmica que va facilitar molt la mobilització de la dreta. El Cardenal primat d'Espanya, Pedro Segura, -màxim càrrec de l'església espanyola- va ser expulsat del país per declarar-se obertament a favor de la monarquia. La qüestió del clergat va provocar, en 1931, la dimissió d'Alcalá-Zamora com a president del govern provisional, encara que després va ser escollit com a President de la República. Les tensions per aquesta qüestió seria constant.

D) Permetia l'**autonomia de les regions**. Seguint l'antecedent de la mancomunitat catalana de la Restauració, les diputacions provincials podien presentar conjuntament un projecte autonòmic al Parlament. Açò obria la possibilitat de que s'aprovara l'autonomia de Catalunya i País Basc i també d'altres que ho demanaren posteriorment.

E) Aposta declarada per l'**educació basada en escoles públiques, mixtes, gratuïtes i obligatòries**. La religió quedava absolutament exclosa de l'ensenyament.

F) **Drets laborals**: el nou govern aprovà la creació d'assegurances d'ocupació i malaltia, de manera que aturats i baixes laborals reberen alguna mena de subsidi.

G) La constitució permetia les **nacionalitzacions de serveis públics i l'expropiació forçosa de propietats**. Açò obria la porta a una possible reforma agrària: expropiar grans propietats i repartir-les entre els jornalers. Les expropiacions es feien pagant una indemnització. Els sectors més conservadors entenien açò com un intervencionisme estatal completament intolerable.

H) El model d'Estat que recollia la constitució es basava en un **executiu centrat en el president de la república** que era escollit per un període de 6 anys. L'elecció de president depenia de les corts i d'un cos de compromissaris escollits per sufragi. D'acord amb el resultat electoral elegia al primer ministre. El president de la república podia anular decisions de les corts i fins i tot dissoldre-les per tal de convocar noves eleccions. El president de la República podia ser destituït per una majoria del 60% de les corts.

El **legislatiu l'exercien les corts unicamerals** -congrés sense senat- que s'havia de canviar cada quatre anys per mitjà d'eleccions. Fan eleccions cada 4 anys per a canviar-les

El poder judicial l'exercien tribunals independents.

La constitució va ser molt criticada, en especial perquè afectava molt a la posició de l'Església i obria la porta a un intervencionisme elevat. Evidentment **no era una constitució “de consens”**, estava feta a mesura de les idees dels partits d'esquerra, guanyadors de les eleccions. Açò faria que bona part de la dreta es reforçara en l'oposició a la República.

El govern Republicà-socialista va començar a fer reformes ja durant l'etapa de govern provisional. Reformes en les que anirien aprofundint durant els 2 anys següents. La urgència de les reformes es pot explicar, en primer lloc al **context de crisi econòmica** que estava donant lloc a un important atur i tensions socials -vagues-, amb un descens dels ingressos. A més, el moviment obrer esperava les reformes amb urgència, després d'haver estat apartats de la política “des de sempre”. Les **principals reformes** del bienni Republicà-Socialista foren:

A) **Ensenyament: es va incrementar la inversió.** Es creen 7.000 escoles i 5.000 biblioteques rurals. Es feren oposicions per a 14.000 mestres i es pujaren els sous. S'organitzaren campanyes d'alfabetització d'adults. Els sectors religiosos ho interpretaren com una part de la “campanya de la República contra l'Església”, que encara controlava bona part de l'ensenyament, ja que ara es pretenia que tot l'ensenyament fora públic i laic. El responsable de la política educativa va ser el ministre **Marcelino Domingo**, del Partit Radical-Socialista.

B) **Drets laborals:** el ministeri de treball el va ocupar el socialista **Largo Caballero**, líder de la UGT. Des del ministeri va intentar resoldre molts dels problemes denunciats pel seu sindicat. Va aprovar la **jornada laboral de 8 hores** al camp. Va establir per llei uns **salaries mínims**. Una de les mesures més polèmiques fou el **decret de conreu forçós**: En localitats on hi haguera una quantitat important de jornalers en atur es podia obligar el conreu d'alguna gran propietat. També va aprovar la **lleï de termes municipals**, per la qual un propietari no podria llogar jornalers de fora del poble en tant en quant hi hagueren aturats al poble. Açò evitava que els propietaris pogueren “castigar” amb l'atur als jornalers que se'ls oposaren. També es recuperaren els **jurats mixtos**, però ara amb una orientació més favorable als treballadors.

C) **Reforma militar.** La reforma militar la portà a terme el mateix President del Govern, Manuel Azaña. L'objectiu era acabar amb la macrocefàlia de l'exèrcit. Va oferir el pas a la reserva a tots els oficials que no volgueren jurar fidelitat a la República, permetent-los cobrar un 80% del sou. Aquesta mesura va permetre reduir l'oficialitat de l'exèrcit en un 50%. A més, va tancar la Acadèmia militar de Saragossa, llavors dirigida per Franco.

En aquesta etapa la República va crear un nou cos armat, la **Guàrdia d'Assalt**, un cos amb organització militar, semblant a la Guàrdia Civil, però

destinat preferentment a les ciutats. En part es creà perquè el govern no es fiava de la fidelitat de la Guàrdia Civil, massa propera a la monarquia.

D)Autonomia catalana. El 15 d'Abril de 1931, Francesc Masià, líder d'Esquerra republicana de Catalunya, proclama en Barcelona la República Catalana. Immediatament, el govern provisional negocià amb la Generalitat per que es mantinguera dins de la legalitat, de manera que l'autonomia esperaria a que es redactara la constitució republicana i després es podria fer un projecte d'estatut. La generalitat redactà un projecte d'estatut **-l'Estatut de Núria-** que va ser aprovat en plebiscit amb un 75% de participació i un 90% de vots a favor. **El projecte va ser debatut a les Corts, on després de canviar-ne bona part dels continguts -passà de 52 articles a 18-, va ser aprovat per ampla majoria.**

L'estatut aprovat implicava que disposaven de **govern, parlament, justícia i policia -mossos d'esquadra- pròpia. El català es declarà cooficial.**

L'autonomia, tot i els retalls, va satisfer als catalans, però fou molt criticada a la resta de l'Estat, en especial, per sectors conservadors i l'exèrcit.

El PNB van presentar un projecte d'autonomia del País Basc i Navarra que no va ser aprovat en 1931 pel govern d'esquerres, ja que s'excedia dels límits de la constitució. Un altre projecte de 1934, presentat pel PNB tot sol, i que no incloïa a Navarra, va ser rebutjat pel govern de dretes. L'oposició més radical a l'autonomia basca es donà entre els sectors de la dreta.

E) Reforma agrària. Com que l'economia espanyola era encara predominantment agrària, es pot dir que aquest fou el principal problema que va tindre que fer front la República. **Més del 50% de la superfície agrària d'Espanya** eren latifundis controlats per propietaris absentistes, que gestionaven les seues terres per mitjà d'encarregats -ajudats per jornalers- o arrendataris. Generalment **els latifundis tenien associats masses de jornalers** que passaven part de l'any en l'atur -atur estacional- i quan hi havia treball cobraven sous baixos i treballaven de sol a sol.

Aquesta situació explosiva trobava una "vàlvula de regulació" en l'emigració dels jornalers cap a les ciutats o cap a l'estranger, però la crisi de 1929 va fer que baixara l'ocupació industrial i aquesta alternativa desaparegué. Açò va fer que la situació al camp andalús i extremeny es tornara encara més desesperada.

Els jornalers esperaven que la República resolguera els seus problemes fent **la reforma agrària: expropiant terres i repartint-les entre els jornalers que es convertirien així en xicotets propietaris autosuficients.** Molt influïts

per l'anarquisme i el socialisme més radical, entenien que les reformes laborals no solucionaven el problema. Així en aquest moment hi ha una radicalització de la situació al camp amb uns jornalers molt mobilitzats i uns propietaris que també es comencen a organitzar en contra de les reformes.

En Agost de 1932, després de llargs debats, s'aprovà la **Llei de Reforma Agrària**. Era una llei molt complicada, per exemple, distingia entre expropiacions sense pagar als propietaris -en el cas dels "grandes de España", que tenien enormes propietats- i la resta, que s'haurien de indemnitzar. Els propietaris trobaren recursos legals per bloquejar la reforma, de manera que **pràcticament no es repartiren terres, i la victòria de la dreta en les eleccions de 1933 portà a una pràctica paralització de la llei**. Tot açò va incrementar encara més les tensions a les zones latifundistes, que es transformaren en un altre problema per al govern.

A principis de 1932 les protestes al camp donaren lloc a incidents violents entre els jornalers i la Guàrdia Civil. Un succés que acabà amb el linxament de dos guàrdies va servir d'antecedent a altre en que la Guàrdia Civil paregué prendre revenja, disparant contra una manifestació pacífica. Aquests incidents, sumats a les seues protestes per la reforma militar, provocaren la **destitució del cap de la Guàrdia Civil, el general Sanjurjo**, en febrer.

En general, **la voluntat de portar a terme totes les reformes alhora va acabar per provocar fortes tensions dins de la coalició de govern i una gran mobilització de la dreta** de cara a les futures eleccions. **Els punts més conflictius eren: la qüestió de l'església, la reforma militar, l'autonomia catalana i la reforma agrària.**

En agost de 1932, mentre es desenvolupaven els debats sobre l'autonomia de Catalunya i la indignació de la dreta anava en augment, el General Sanjurjo portà a terme un intent de colp d'estat -**La Sanjurjada**. Planejat d'acord amb els principals líders del carlisme, sols va triomfar per unes hores a Sevilla. Sanjurjo va ser detingut i condemnat a mort, encara que Alcalá-Zamora li commutà la pena per una cadena perpetua [el posterior govern de dretes l'amnistià i acabà exiliat a Portugal]. L'intent va tindre un efecte contraproduent: els grups d'esquerres superaren les seues diferències i aprovaren en poques setmanes l'estatut de Catalunya i la llei de reforma agrària.

En tot cas, la lentitud de les reformes al camp va reforçar als sectors més radicals, que acusaven al govern d'incomplir les promeses. En gener de 1933 **la CNT**, amb un pes creixent de la FAI, **va convocar un alçament revolucionari contra la República** que provocà morts i ferits a Barcelona i altres ciutats. Els incidents més greus es produïren al poble de **Casas Viejas** (Cadis), on l'intent d'assalt al quarter de la Guàrdia Civil deixà dos guàrdies

ferits. L'arribada de reforços provocà la mort de dos guàrdies i una repressió indiscriminada que acabà amb un total de 25 morts -3 guàrdies i 22 veïns, 12 d'ells afusellats i altres 6 cremats a l'interior d'una barraca.

Els guàrdies implicats en els assassinats al·legaren que havien rebut ordres de “disparar a la barriga” del president Azaña -cosa que resultà totalment falsa. Però la polèmica va servir a Lerroux per trencar amb el govern d'Azaña. La polèmica va continuar durant mesos i finalment Azaña, molt impopular, dimití, i es convocaren eleccions per a novembre de 1933.

[Els alçaments anarquistes típicament es basaven en l'ocupació de terres i en l'assalt armat a ajuntaments i quarters de la Guàrdia Civil, amb l'incendi d'arxius i sorolloses declaracions de “comunisme libertari”. Cal recordar que la FAI va guanyar en popularitat a mesura que el pas del temps evidenciava que la República no “resolia” els problemes dels jornalers]

El panorama de cara a les **eleccions de novembre de 1933** era, per tant, molt diferent al de dos anys abans. **L'esquerra es presentà dividida**, amb el PSOE presentant-se per separat dels republicans d'esquerres. A més, els sectors d'esquerres decebuts amb la República es deixaren notar per l'increment de l'abstenció a les zones anarquistes. **El centre també tenia candidatura pròpia**, els republicans radicals de Lerroux, que s'havien separat del govern, al que consideraven massa extremista.

Finalment, **la dreta es presenta molt ben organitzada, amb una única llista**. Durant l'any anterior la majoria dels xicotets partits de dreta catòlica s'havien agrupat en una coalició, la **CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas)**. El principal partit era Acción Popular, de Gil Robles i Herrera Oria. A València el partit que representava a la CEDA era la Derecha Regional Valenciana (DRV) liderada per Luís Lucia. Eren partits de masses, basats en diaris catòlics i conservadors, i comptaven amb un estret suport de l'església que va mobilitzar als seus fidels, decidida a capgirar les reformes. El lema de la CEDA era “Religión, Familia, Patria, Orden, Trabajo y Propiedad”.

En aquesta època bona part de la dreta europea estava fascinada amb la puixança del nazisme a Alemanya, que es presentava -seguint el model feixista italià- com una alternativa moderna a la força creixent del comunisme i el socialisme. Aquesta atracció es feia notar tant en la CEDA -Gil Robles mostrava admiració per Hitler- com en el sorgiment de partits d'extrema dreta. **Renovación Española** -liderada per José Calvo-Sotelo- i **Falange Española** -liderada per Jose Antonio Primo de Rivera, fill de l'antic dictador-, fundades en 1933, s'inspiraven obertament en el feixisme. La primera, declaradament monàrquica, entrà al parlament en 1933 i Calvo-Sotelo esdevingué un dels líders principals de la dreta espanyola. Encara que l'extrema dreta va tindre poc

èxit electoral en general, dis posaven de grups molt violents que ajudaren a desestabilitzar la República.

En les eleccions de novembre de 1933 hi hagué un clar gir a la dreta. La CEDA fou la força més votada amb 115 diputats. Els Republicans de Lerroux (i els blasquistes) guanyaren força, amb 104 diputats. L'esquerra va ser clarament derrotada, amb els republicans d'esquerres que baixaren de 119 diputats a 35 i el PSOE que passà de 115 a 58. En conjunt, la dreta obtingué 204 diputats, el centre 168 diputats i l'Esquerra 94) però en la pràctica l'esquerra, en presentar-se dividida, fou víctima del sistema electoral, ja que en realitat sols hi hagué una diferencia de 250.000 vots entre dreta i esquerra. A més, eren les primers eleccions en les que participaven les dones, i s'intentà explicar la victòria de la dreta per aquest fet.

8. 2. Bienni radical-cedista (1934 -1936)

Els resultats electorals deixaren **dos candidats potencials a la presidència del govern**, ja que ningú tenia majoria absoluta. El candidat de la llista més votada era **Gil Robles**, de la CEDA, temut per la majoria dels partits, ja que era coneguda la seua admiració per Hitler. Gil Robles no es declarava obertament republicana sinò més bé **“accidentalista”**: no apostava obertament per la monarquia ni per la República, ja que allò important es que el govern respectara les doctrines de l'església -una postura que no descartava una deriva cap a una dictadura autoritària. Açò **feia témer a molts que en el cas de controlar el govern, Gil Robles es convertira en dictador**, com tot just estava fent Hitler a Alemanya.

L'altra opció era encarregar-li la formació del govern a Lerroux, líder dels Republicans Radicals. Un republicà declarat, més centrista, i que havia col·laborat amb el govern anterior, amb el que es garantia una certa continuïtat a la República.

Partint d'aquesta situació, encara que la CEDA era la llista més votada, **el president Alcalá-Zamora encarregà la presidència a Lerroux**, qui hauria de negociar el suport de la dreta. **La CEDA acceptà** votar a favor d'un govern de Lerroux, amb tots els ministres del partit Republicà Radical –i cap de la CEDA- , **a canvi de que el govern de Lerroux rectificara totes les reformes del govern anterior d'esquerres**. Així, el govern de Lerroux va haver d'aplicar el programa polític de la CEDA:

-Es revertiren totes les mesures en contra de l'església catòlica.

-S'aprovà la “Llei de Reforma de la Reforma agrària”:Es reforçava el poder dels propietaris de terres, s'incrementaven les indemnitzacions, i es retornaven

part de les terres expropiades. En deixar sense fons a l'IRA, la reforma va quedar paralitzada en la pràctica.

-Es va derogar la llei de termes municipals i la de conreu forçós.

-Es reformaren els jurats mixtes a favor dels patrons.

-Es reorganitzà la direcció de l'exèrcit situant-se a Mola i Franco al capdavant.

-S'annistia als colpistes de 1932 (Sanjurjo) . Mola, Franco i Sanjurjo lideraràn el colp de 1936.

L'ambient es tornà molt tens, en especial al camp per la paralització de la reforma agrària i la supressió de la resta de mesures, el que deixava als propietaris amb llibertat per a prendre represàlles. Els treballadors comprovaren que la República no implicava necessàriament els canvis que esperaven. **LA CNT es radicalitzà, així com una part del PSOE i la UGT, que començaren a apostar per la Revolució.** Així aquests sectors de l'esquerra comencen a plantejar una reacció radical front a un govern que també pensava actuar amb duresa, el que donà lloc a noves tensions.

En Juny de 1934 socialistes i anarquistes convoca una **vaga general agrària** que fracassà i fou durament reprimida pel govern. Hi hagueren 13 morts i 7000 detinguts. Poc després, **el tribunal constitucional anul·là la "lleï de contractes de conreu" aprovada per la generalitat de Catalunya.** La llei permetia convertir als "Rabassaires" -molt abundants a Catalunya- en propietaris plens, pagant el preu taxat per la terra. Els Rabassaires eren arrendadors que conreaven vinyes amb contractes de "Rabassa morta": a canvi de posar en explotació terra abandonada i plantar-la de vinya podien conrear-la fins la mort de la rabassa -almenys, uns cinquanta anys.

En aquest context de tensió creixent **a primers d'Octubre la CEDA forçà l'entrada de tres dels seus membres al govern**, el que disparà els temors de l'esquerra i provocà una resposta immediata, la **Revolució d'Octubre de 1934.** El PSOE i la UGT cridaren a la **vaga general revolucionària**, açò implicava paralitzar l'economia del país, però també prendre el control de pobles i ciutats, en ocasions, amb armes en la mà.

La convocatòria va tindre un èxit molt parcial, perquè en moltes zones la CNT no s'afegí. **Va fracassar així en la major part del país**, especialment en zones agràries -on ja havien fet vaga en Juny. En Madrid hi hagueren enfrontaments armats, però la situació es controlà en poques hores . Al País Basc, les zones mineres i industrials quedaren baix control obrer durant uns pocs dies. El govern les recuperà, però es produïren uns 40 morts. En Catalunya el Govern de la Generalitat, encara controlat per ERC, proclamà a "l'Estat Català com a part de la República federal espanyola", afegint-se a la

revolta contra el govern. L'exèrcit controlà la situació en poques hores, el govern de la Generalitat fou empresonat i l'autonomia fou suspesa.

Dins de la convocatòria de vaga, Astúries va ser un cas especial, ja que es formà una **aliança obrera de UGT, CNT i partits obrers**. Els miners prengueren el control de la regió (utilitzant la dinamita) i armaren un exèrcit de 30.000 homes després d'assaltar quaters militars.

La CEDA va aconseguir que aquest assumpte es deixara en mans de l'exèrcit professional, la **Legió espanyola** i els **Regulars** (mercenaris marroquins) **comandades pels generals Goded i Franco**, ja que no es refiaven de l'exèrcit regular. Els enfrontaments deixaren Oviedo destruïda pels combats, i un total de 1700 morts dels dos costats (inclosos 33 religiosos, 30 guàrdies civils i uns 100 obrers executats sense judici).

El resultat final de la vaga general revolucionària fou una forta repressió, que portà a la presó a 30.000 persones. Açò incloïa a tots els líders del PSOE, de la UGT, i bona part dels de l'Esquerra Republicana, entre ells Azaña que no havia tingut cap implicació i fou alliberat poc després. Es dictaren 23 penes de mort, però sols s'acompliren dos, ja que Alcalà Zamora commutà la pena a tots aquells que no es pogué demostrar que havien participat directament en assassinats.

La Revolució d'octubre o d'Astúries va acabar de radicalitzar la situació del país:

-En la dreta es reforçaren els sector partidaris d'una dictadura (bé una dictadura plena o un retorn de la monarquia amb una dictadura). El nou govern va comptar amb cinc ministres de la CEDA i es va encarregar de paraitzar encara més les reformes. A nivell social els patrons actuaven amb completa llibertat, es produïren expulsions de sindicalistes i baixades de sou. Gil Robles ocupà el ministeri de la Guerra i situà a generals monàrquics al capdavant de l'exèrcit.

L'esquerra, molt castigada per la repressió, va tendir a unificar-se. Els diferents partits superaren les seues diferències. Així la majoria dels partits republicans d'esquerres formaren un nou partit anomenat **Izquierda Republicana** liderat per Azaña. Quan s'acostaren les eleccions, en gener de 1936, **es formà una gran coalició d'esquerres denominada "Frente Popular"**, semblant a la que es formà en França en aquest moment. El front popular el formaren: *Izquierda Republicana*, PSOE, *Esquerra Republicana de Catalunya*, *Partido Comunista de España*, *Partido Sindicalista* -partit format per líders moderats de la CNT- i el POUM -un nou partit que aspirava a situar-se entre el PC i la CNT; Eren comunistes independents enfrontats amb el PC pel mateix electorat, encara que sols foren importants en Catalunya.

A més, la **CNT** quan arriben les eleccions, **demanà el vot per el Front Popular** ja que la seua victòria implicaria traure als presos de les presons.

Al llarg de 1935 el govern Radical-Cedista va entrar en crisi pels enfrontaments interns. A més en la tardor de 1935 va esclatar l'escàndol del "ESTRAPERLO", un cas de corrupció que afectava directament al president del govern, Lerrooux. L'escàndol va estar provocat perquè uns estafadors holandesos van inventar una mena de ruleta per als casinos denominat *straperlo*, que es caracteritzava perquè tenia trampa. Aconseguiren llicència per a que es comercialitzara a Espanya subornant a un dels nebots de Lerrooux i altres càrrecs del govern.

Lerrooux va dimitir i va cedir el govern temporalment al Blasquista Ricardo Samper -L'únic valencià que ha ocupat la presidència del govern al segle XX. Finalment, Alcalà-Zamora optà per convocar eleccions per a Febrer de 1936.

8.3.El govern del Front Popular (Febrer-Juliol del 1936)

Les eleccions del 16 de febrer del 1936 tingueren un 72% de participació, el que fa pensar que també votaren bona part dels anarquistes. **Els resultats deixaren un parlament pràcticament dividit en dos grans blocs a l'esquerra i la dreta amb una majoria molt clara del Front popular d'esquerres.** Aquest va obtindre 278 diputats, la CEDA 124 i el centre lerroouxista, sols 51. En la pràctica, el sistema electoral va afavorir molt clarament a l'esquerra, ja que la diferència real entre esquerra i dreta va ser de tan sol 150.000 vots.

En general, **la dreta va guanyar al centre del país i a Galícia, i va predominar en especial a les zones rurals. En canvi, l'esquerra guanyà a tot el litoral mediterrani, al nord miner i industrial i a les grans ciutats.** Aquest mapa electoral és molt rellevant, ja que avançà en gran mesura la divisió d'Espanya que es produí pocs mesos després amb el colp d'estat de juliol.

El govern del Front Popular va recuperar la política del Bienni Republicà-Socialista, però no va disposar de temps per desenvolupar-la. Les **primeres mesures** varen ser:

a) **Amnistia dels presos de la Revolució de 1934.** De fet, part dels líders formaven part de les candidatures del Front Popular i aquest era l'objectiu que va mobilitzar a bona part de l'electorat d'esquerres.

b) **Destitució d'Alcalá-Zamora.** El canvi del president de la República es degué al fet que els partits d'esquerres, que havien tingut molts enfrontaments amb Alcalá-Zamora, l'acusaren "d'haver esperat massa" per dissoldre les corts en 1936. El destituïren en disposar d'una ampla majoria i en el seu lloc **nomenaren a Azaña com a nou president de la República**. Una decisió de dubtosa legalitat que va afegir més tensió a la política de l'època, ja que es tractava d'una personalitat moderada.

c) **Recuperació de la Reforma Agrària.** En un context de conflictivitat creixent per les males collites i l'increment de l'atur. Es tractà de garantir que ara la reforma seria més ràpida.

d) **Restauració de l'Autonomia Catalana,** anul·lada després de les revoltes d'octubre de 1934. A més es preparà la presentació de projectes autonòmics per al País Basc (PNB) i Galícia, que quedaren paralitzats pel colp d'Estat.

Els mesos posteriors a la victòria del Front Popular estigueren marcats per una violència creixent, en especial a les grans ciutats, al temps que guanyaven influència els partits més radicals, de la dreta i l'esquerra. Entre la dreta es varen radicalitzar les joventuts de la CEDA que s'anirien integrant a la Falange, partit d'estil feixista, obertament violent i contrari a la democràcia. Entre l'esquerra, les joventuts del PSOE decidiren fusionar-se amb les del PCE, creant-se així les "**Juventudes socialistas Unificadas**", controlades en la pràctica pel PCE i liderades per un jove Santiago Carrillo.

En aquests mesos es succeïren els incidents violents i els atemptats, duts a terme en molts casos pels grups d'extrema dreta -falange i carlins- amb l'objectiu clar de desestabilitzar al govern -que es va veure desbordat- i servir com a excusa per al colp d'estat que s'estava preparant. En aquesta estratègia es van trobar amb l'ajuda dels grups d'extrema esquerra -comunistes i anarquistes- que responien a la violència amb més violència.

Com a part d'aquesta escalada violenta, el 12 de juliol fou assassinat el **tinent Castillo** -de la Guàrdia d'assalt i vinculat a les JSU. Els seus companys de la Guàrdia d'Assalt decidiren venjar-lo i la nit posterior, acudiren al domicili de Gil Robles i com que no el trobaren anaren a per Calvo-Sotelo, que s'havia distingit al parlament per dur a terme dures acusacions contra el govern. Després de detindre-lo, l'assassinaren i traslladaren el cos al cementiri. El dia 14 es varen conèixer els fets, que haurien de servir com a excusa per al colp d'estat que es posà en marxa tres dies després i que es venia planificant des del mes de febrer. L'assassinat de Calvo-Sotelo serví, això sí, per a animar a alguns indecisos -com el propi **Franco**- a sumar-se al colp.

9-La Guerra Civil Espanyola (1936-1939)

9.1- La insurrecció del 18 de juliol

El colp d'Estat va ser cuidadosament planejat, entre altres militars, pels generals José Sanjurjo i Emilio Mola, i secundat per Francisco Franco, amb qui comptaven des del principi, però que no va confirmar la seua participació fins a l'assassinat de Calvo Sotelo. En la conspiració participaven caps militars i militants monàrquics, carlins, falangistes i altres sectors de l'extrema dreta, encara que els dirigents de la CEDA no participaven.

El colp d'Estat estava previst per al 18 de juliol al Marroc i el 19 en la península, però va ser descobert el dia anterior a Melilla, el que provocà que tot s'avançara un dia -el 17 a Melilla i el 18 de juliol en tota Espanya.

Els sublevats tenien previst controlar tot el país en poques hores, traient a l'exèrcit al carrer, per la qual cosa **es pot dir que és el fracàs parcial del colp d'Estat el que va portar a la Guerra Civil**. Els militars, per regla general, van triomfar en les zones on van ser més votades les candidatures de dretes al febrer de 1936. Així, el 21 de juliol els rebels controlaven el protectorat espanyol del Marroc, les illes Canàries (excepte La Palma), les illes Balears (excepte Menorca), part de la província de Cadis i la seua capital, junt amb les ciutats de Còrdova, Sevilla i Granada a Andalusia. Sobretot, controlaven el triangle nord-oest de la península: Galícia, Castella-Ileó, el nord d'Extremadura, Navarra i la part occidental d'Aragó incloent les seues capitals, Pamplona i Saragossa.

Al contrari, els colpistes van fracassar on la victòria electoral havia correspost al Front Popular, com a Madrid i Barcelona, Astúries, Cantàbria, en la costa nord, la part oriental d'Aragó, tot Catalunya i València, la majoria de Castella la Nova i Andalusia. A Biscaia i Guipúscoa, el PNB, ara enfrontat als carlins –units al colp-, va decidir mantindre's fidel a la República, amb el suport de la majoria de l'església basca.

Els sublevats, on van triomfar, van actuar amb decisió, detenint i sovint afusellant- les autoritats republicanes –governadors civils, alcaldes-, militars fidels al govern i militants de sindicats i partits d'esquerres, fins i tot quan no oferien resistència. **En les zones industrials i ciutats com Barcelona, Madrid i València, el colp va fracassar perquè els militars es van trobar amb una ràpida reacció dels anarquistes, socialistes i comunistes, que van formar ràpidament milícies armades.** Els milicians van assaltar els quarters dels colpistes amb el suport dels militars lleials a la República. La Guàrdia d'Assalt va actuar contra el colp, mentre que la Guàrdia Civil, generalment va recolzar els colpistes excepte a Barcelona i Madrid.

La temptativa de derrocar d'un colp a la República va fracassar estrepitosament. A partir d'este moment, el govern va retindre teòricament el control sobre la major part del país, **però en les zones on es van organitzar milícies –especialment Catalunya- estes actuen de manera independent, acumulen armament i controlant els carrers.** Els rebels dominaven aproximadament un terç del territori espanyol, però comptaven amb les unitats professionals de l'exèrcit i tenien una major organització. En aquest context, tant els rebels –que s'autodenominen “nacionals”- com els republicans procedixen a organitzar els seus respectius territoris i a reprimir qualsevol sospita d'oposició. **Una estimació mínima assenyala que més de 50.000 persones van ser assassinades en cada bàndol durant les primeres setmanes,** el que ens dóna una indicació de la gran duresa de les passions que la guerra civil havia desencadenat.

9.2- Evolució de la guerra

Al llarg de la guerra la iniciativa quasi sempre va estar del costat dels rebels, que prompte van constituir un bloc unificat davall la figura d'un líder únic, el “generalíssim” Franco, i van rebre a més una major ajuda dels seus aliats exteriors. En el bàndol republicà, per contra, abundaren els enfrontaments i tensions internes.

a) La guerra de columnes (juliol-desembre de 1936)

Els rebels partien de l'avantatge de disposar del suport de les unitats professionals de l'exèrcit –legionaris i regulars “moros”- que sota el comandament directe de Franco resultarien decisius al llarg de la guerra. La major part de la marina no es va unir a l'alçament, de manera que el govern, almenys, controlava l'estret de Gibraltar i bloquejava el pas de les tropes del Marroc a la península. En este moment va resultar decisiu el suport de Mussolini, que ràpidament va enviar avions perquè traslladaren les tropes del Marroc a Sevilla, on ajudaren a controlar la ciutat per als rebels.

Durant estos primers mesos en què encara no s'havien organitzat els fronts, els dos exèrcits van trobar més facilitats per a avançar en territori enemic. En el bàndol republicà, els sindicats i partits obrers van organitzar columnes de milicians que partien cap al front –grups de centenars de voluntaris armats a bord de cotxes i camions. En especial a Barcelona i València es van organitzar columnes cap al front d'Aragó que van intentar conquerir Saragossa i Terol.

Els colpistes, al nord, van organitzar columnes de militars, recolzades per carlins i falangistes, que van ocupar Oviedo i Sant Sebastià. L'avanç més important es va produir des de Cadis i Sevilla, on la columna de legionaris i regulars, sota el comandament de Franco, avançava cap al nord en direcció a

Madrid, ocupant Badajoz i Toledo. Franco, gràcies a estes victòries es perfilava ja com a cabdill principal dels rebels, mentre que Mola no aconseguia avançar apenes en direcció a Madrid.

L'ocupació ràpida de Madrid haguera significat pràcticament la victòria dels rebels en la guerra, però esta no es va produir ja que, quan l'exèrcit rebel va arribar, al novembre, a les portes de Madrid, el govern republicà –que s'acabava de traslladar a València- ja havia disposat de temps suficient per preparar la defensa de la ciutat. A Madrid els legionaris i regulars de Franco es varen trobar amb una sòlida resistència de l'exèrcit republicà, ajudats per les **brigades internacionals** i de la columna d'anarquistes catalans liderada per Durruti. Madrid acabarà resistint fins al final de la guerra.

b) Els intents d'ocupació de Madrid i la guerra en el nord (1937)

Bloquejat l'avanç cap a Madrid, va quedar clar que la guerra seria llarga, ja que el govern republicà havia sigut capaç d'organitzar un exèrcit bastant competent. Franco va fracassar en els seus intents d'aïllar la capital –batalles del Jarama i Guadalajara-, on va quedar demostrada la capacitat de les tropes republicanes, reforçades per l'arribada d'armament soviètic. Franco va optar per redirigir les seues millors tropes cap a l'ocupació de les zones nord del país –Cantàbria, Astúries i part del País Basc-, encara controlades pel govern; ocupació que va realitzar entre abril i octubre de 1937. En esta ofensiva es va produir el bombardeig de Gernika -que inspirà el famós quadre de Picasso- i l'ocupació de Bilbao i Astúries, de manera que els rebels ara ocupaven les principals zones mineres i industrials.

c) Les fases decisives de la guerra (1938)

La guerra va prosseguir amb ofensives republicanes, que generalment acabaven en xicotetes victòries, que contrastaven amb les ofensives de Franco, més ambiciosos i reeixides. A l'abril de 1938 els rebels van organitzar una gran ofensiva en Aragó que els va permetre descendir cap al Mediterrani per Castelló, partint el territori republicà en dos sectors. Els republicans van preparar una potent ofensiva per a tornar a unir els dos sectors. Esta seria la batalla més important de la guerra, la batalla de l'Ebre, entre juliol i novembre de 1938, en la que l'exèrcit republicà va patir una derrota quasi definitiva.

d) La derrota republicana (gener-abril de 1939)

Després d'esta batalla, l'exercit republicà es trobava completament desmoralitzat i l'avanç franquista sobre Catalunya va ser immediat: tota la regió va quedar ocupada en poc més de dos setmanes, al gener de 1939. El govern republicà, que es trobava a Barcelona, va eixir cap a l'exili acompanyat de desenes de milers de refugiats i les restes de l'exèrcit republicà. Entre febrer i març de 1939 el govern republicà se va anar descomponent, amb enfrontaments entre els partidaris de resistir a tota costa –especialment el PCE i part del PSOE, en el govern- i de negociar la rendició –alguns líders del PSOE i la CNT. El Coronel Casado, partidari de negociar, va prendre el control de Madrid per la força i va intentar negociar la rendició, però Franco es va negar a acceptar cap condició. Després de la rendició de Madrid les tropes franquistes van ocupar ràpidament tot el territori que quedava en mans de la República. L'1 d'abril de 1939 va finalitzar oficialment la guerra.

9.3- Claus de la guerra civil

a) La revolució espanyola

En el bàndol republicà es va produir una experiència revolucionària pràcticament única en el món. En les àrees en què l'anarquisme era molt important (principalment a Catalunya), la CNT i el POUM va fer front als colpistes amb armes, van formar milícies armades i van prendre el control dels carrers, ocupant el lloc de les autoritats republicanes en Barcelona i a les zones industrials. Açò va permetre que es produïra una **revolució espontània**. Els grans propietaris de fàbriques i finques, a la vista del fracàs del colp, van optar en molts casos per fugir o amagar-se, altres foren assassinats o empresonats, de manera que “els patrons” van desaparèixer. Açò va provocar que els treballadors de fàbriques i els llauradors prengueren el control de les terres i les fàbriques, improvisant la seua gestió de manera col·lectiva –se'ls va denominar “col·lectivitacions”. **Durant la guerra centenars de fàbriques, empreses i explotacions agràries van ser gestionades pels propis treballadors**, prenent les decisions de gestió per mitjà d'assemblees democràtiques o per mitjà de comitès de treballadors.

Els propis treballadors, organitzats pels sindicats i partits obrers -CNT, UGT, PSOE, POUM- a més, després de reduir els colpistes, van organitzar columnes militars de milicians -i milicianes!- i es van dirigir al front de batalla compensant la falta de disciplina i organització amb l'entusiasme revolucionari. La importància d'estes organitzacions obreres va obligar el govern republicà a

cedir quatre ministeris a líders anarquistes, un fet inèdit en tota la història mundial. **Federica Montseny, de la CNT, va ser la primera dona que va ocupar un ministeri en tota Europa occidental.**

A mesura que va avançar la guerra els partits republicans, el PSOE i el PCE, van procurar imposar el seu control sobre Aragó i Catalunya. En especial al maig de 1937, enviant a la policia republicana, recolzada pel PCE i ERC contra els milicians de la CNT i POUM a Barcelona. El govern republicà va recuperar el control de la ciutat i la crisi va acabar en la creació d'un nou govern sense ministres anarquistes. Els anarquistes i els membres del POUM van ser integrats en l'exèrcit regular, encara que amb resistències. Com a part d'estos canvis, i a causa de la força creixent del PCE, el POUM va ser declarat il·legal, denunciat falsament de ser un instrument dels feixistes i els seus líders perseguits. [la persecució dels líders del POUM s'emmarca en les *purgues* que els comunistes realitzaren en aquests anys contra els comunistes oposats a Stalin].

La **revolució espanyola** ha passat a la història com un exemple que una societat anarquista pot florir sota certes condicions com les que es van viure durant la Guerra Civil Espanyola, i ha servit de model als anarquistes de tot el món.

b) La guerra civil en el context internacional

Les repercussions polítiques i emocionals de la guerra van transcendir del que és un conflicte nacional, ja que, per molts altres països, la Guerra Civil espanyola va ser vista com a part d'un conflicte internacional que es lliurava entre la “religió i l'ateisme” -des del punt de vista de la dreta- “la revolució i el feixisme” -vist des de l'esquerra revolucionaria. A més, **en un moment en què els estats totalitaris –Alemanya i Itàlia- es mostraven molt agressius, es temia que la guerra espanyola podria desencadenar una guerra mundial, situació que França i Gran Bretanya intentaven evitar a tota costa.**

És per açò que, a pesar que era evident que els colpistes s'havien alçat en contra d'un govern democràtic –La República Espanyola-, les democràcies occidentals –que havien d'haver sigut el seu principal suport-, França i Gran Bretanya, van optar per una **política de “apaivagament”** per a no provocar a les potències feixistes i evitar el triomf d'una revolució a Espanya. Açò va implicar la creació d'un **“Comité de No Intervenció”**, del qual formaven part França Gran Bretanya, Itàlia, Alemanya, l'URSS i altres països, i la missió de la qual era impedir el subministrament d'armes a qualsevol dels dos bàndols enfrontats. En la pràctica el comité va ser un fracàs total, **ja que Alemanya i Itàlia van recolzar Franco obertament i des del principi, i li van facilitar**

una ajuda que resultaria fonamental per al seu triomf. Per contra, les democràcies occidentals, aliades potencials de la República, van acomplir estrictament el pacte. **La República va dependre, per tant, de l'ajuda que, amb dures condicions, li va facilitar la Unió Soviètica** –l'únic país decidit a ajudar-la obertament- i de països com Mèxic.

Per a l'URSS, Alemanya i Itàlia, Espanya va ser terreny de prova de nous mètodes de guerra, el que incloïa per primera vegada en la història l'ús massiu de carros de combat i la utilització d'aviació en el bombardeig de ciutats. Tècniques que serien habituals en la Segona Guerra Mundial, que va començar poc després.

Alemanya va ajudar Franco enviant a Espanya la **Legió Còndor**, una unitat d'aviació que va aprofitar la guerra per a provar els seus nous models d'armes i tàctiques, i milers de tècnics i assessors militars. **Els aviadors alemanys van estrenar a Espanya les seues tàctiques de bombardeig sobre ciutats.** Encara que no va ser l'únic, el més famós va ser el **bombardeig de Guernica.**

Itàlia va oferir la seua ajuda des de les primeres setmanes, enviant avions que van ajudar a traslladar l'Exèrcit d'Àfrica a Andalusia. Va enviar a Espanya avions, tres divisions d'infanteria, barcos i submarins. Mentres Alemanya cobrava immediatament l'ajuda material, Itàlia oferia l'ajuda pràcticament gratuïta.

La **Unió Soviètica** va vendre a la República una gran quantitat d'armes, vehicles i material. Centenars d'avions, carros de combat, canons, cotxes blindats, fusells i metralladores, a més de milers de tones de munició i el suport de centenars d'assessors militars i pilots -que així s'ensenyaven en la pràctica. El govern soviètic, -al contrari d'Alemanya o Itàlia, que permetien pagaments ajornats- va exigir el pagament d'estos enviaments al comptat, amb or. Espanya posseïa la quarta reserva d'or més gran del món, la major part del qual es va traslladar a la URSS-el "or de Moscou". Un negoci en què se sospita que el govern soviètic va abusar de la situació de necessitat la República, cobrant un preu molt elevat a canvi d'armament a vegades de segona mà.

La Guerra Civil va atraure a milers de lluitadors voluntaris de tot Europa i Amèrica del Nord, que es van unir especialment al bàndol republicà. Els partits comunistes van fomentar l'arribada de voluntaris que es van enquadrar en les **Brigades Internacionals**, organitzades per nacionalitats, en les que van abundar alemanys, italians i nord-americans. Van comptar amb uns 60.000 hòmens i van destacar en la defensa de Madrid.

c) L'estratègia de Franco

El líder del colp era el general Sanjurjo, exiliat a Portugal, qui havia de tornar a Espanya per a dirigir als rebels, però va morir en un accident d'aviació. El comandament dels rebels va quedar llavors repartit entre Emilio Mola –líder de l'exèrcit del nord-i **Franco, que liderava les forces que havia portat del Marroc, les tropes millor entrenades i experimentades en combat, les úniques verdaderament professionals** en els primers caòtics mesos de guerra. Franco assumí gradualment el comandament dels rebels, gràcies en part al suport de Hitler i Mussolini, a pesar que sols es va unir al colp en l'últim moment. El 3 de juny de 1937 morí en un altre accident d'avió el general Emilio Mola, el que deixà definitivament a Franco al front de la rebel·lió militar.

Franco, al llarg de la guerra i en especial durant els primers mesos, va optar per que les seues tropes avançaren lentament, poble a poble, en lloc de llançar una ofensiva ràpida que, tal vegada haguera permés arribar a Madrid abans que s'hagueren organitzat les defenses republicanes. Açò va permetre a Franco donar una imatge de general victoriós –al contrari que Mola, el seu exèrcit va ser imparable fins que va arribar a Madrid-, que el va ajudar a convertir-se en “generalíssim” i cap de l'Estat. A partir d'este moment el seu exèrcit va continuar avançant amb lentitud, a pesar de comptar amb avantatge, mode d'actuar que el mateix Franco justificava: *“En una guerra civil, és preferible una ocupació sistemàtica del territori, acompanyada per una neteja necessària, a una ràpida derrota dels exèrcits enemics que deixe al país infectat d'adversaris”*. **Esta frase fa pensar que la lentitud de la guerra es va deure en part a l'interés de Franco per “massacrar” a l'exèrcit republicà i que les execucions massives d'esquerrans formaven part de la seua estratègia de “neteja”**. D'altra banda, durant la guerra va utilitzar massivament l'aviació per a bombardejar zones civils, i el símbol de la resistència republicana, Madrid, va ser la primera ciutat del món en què la població civil “va ser castigada” amb bombardejos aeris continus.

d) La repressió en la rereguarda

Durant els primers dies, unes 50.000 persones que van quedar atrapades en el bàndol contrari van ser executades per mitjà dels anomenats **pasajes**. Estos eren realitzats per grups armats que buscarien la gent a les seues cases i sota l'eufemisme de anem *a fer un passeig* els portaven a qualsevol carretera o a les tàpies del cementeri i els executaven. Quan es feia el mateix amb presoners en les presons se'ls denominava **saques**.

Possiblement la víctima més coneguda va ser el poeta Federico García Lorca, executat per un grup de falangistes a Granada.

En el context de la guerra van ser molts els que es van aprofitar per a realitzar passejos, a vegades per venjances o deutes sense relació amb la guerra, o es van aprofitar per a cometre robatoris. La repressió, a més es "retroalimentava" amb les notícies del que succeïa en l'altre bàndol, i quan una zona queia en mans d'un o altre bàndol, no tardaven a arribar els *passejos*. Els assassinats acabaven soterrats allí on havien mort, en les cunetes de les carreteres, o bé els cossos eren traslladats a cementiris, on solien anar a parar a **fosses comunes** –soterraments anònims i col·lectius.

En el bàndol republicà esta repressió es va dirigir preferentment cap als falangistes, burgesos, aristòcrates, militars, simpatitzants de la dreta, i sacerdots, arribant a cremar milers de convents i esglésies i assassinant tretze bisbes, 4.184 sacerdots, 2.365 religiosos, 263 monges. Estos executats van ser reconeguts pel franquisme com "caiguts", es van recuperar els cossos, es va indemnitzar els familiars i es va buscar i va condemnar els culpables.

En el bàndol colpista es va perseguir principalment a sindicalistes i polítics republicans -tant d'esquerres com de dretes-, però també a mestres i professors, que havien servit a una República laica. Es van confiscar les seus de partits i sindicats i inclús vivendes particulars. **Després de la victòria de Franco les execucions van prosseguir de forma massiva fins a 1943 i no van cessar fins a 1948** i gran part dels executats segueixen hui soterrats en fosses comunes o en el camp i mai es va buscar els seus executors ni es va reconèixer les seues famílies. **En els últims anys s'ha estat denunciant esta situació, de manera que l'any 2006 havien localitzades 284 fosses comunes** de la guerra civil i la posterior repressió franquista i **s'havien exhumat 900 cossos** en prop de 80 d'estos soterraments. Es calcula que estan desaparegudes unes 30.000 persones.

[A partir de l'any 2000 ha sorgit a Espanya un important moviment en defensa de la **Memòria Històrica**, liderat per l'associació per la recuperació de la Memòria històrica. Aquesta associació reclama l'exhumació de les fosses comunes dels republicans assassinats, el record d'aquests fets i l'eliminació de monuments dedicats als guanyadors de la guerra. Bona part de les seues demandes varen ser reconegudes en una llei en l'any 2007, el que ha obert una certa polèmica amb els sectors partidaris de que "el millor és deixar tranquil el passat". Han intentat que es jutgen autoritzen l'exhumació de fosses -reberen el suport del jutge Garzón, ara acusat de prevaricació per açò-, ja que els delictes de desaparició de persones no prescriuen mai.]

e) L'església en la Guerra Civil

El colp d'Estat tenia motius polítics, però **el conflicte prompte va prendre un caire religiós, heretat de l'etapa de la Segona República, durant la qual es va produir un enfrontament total entre l'església i els governs d'esquerres.** L'Església Catòlica, s'havia mostrat obertament partidària de la monarquia –que influïa en el nomenament dels seus càrrecs- i les candidatures de dretes, pel que es va convertir en blanc preferit d'atacs incontrolats, en especial durant les primeres setmanes després del colp. Es van saquejar i incendiar esglésies i monestirs. Davant d'estos atacs, l'Església va confiar en els sublevats per a defensar la seua causa i *«tornar la nació al si de l'Església»*.

La realitat no era tan senzilla, perquè **molts de què es trobaven en el bàndol republicà també eren catòlics, sobretot en el País Basc**, on el seu partit més representatiu, el PNB, obertament catòlic, es va mantindre lleial al govern. Així, prou capellans bascos van patir persecució pels franquistes per ser nacionalistes i alguns van ser afusellats. A més, les autoritats republicanes, en moltes zones, van protegir a esglésies i religiosos.

En la Guerra Civil espanyola, davant de la persecució religiosa en la zona republicana, l'Església va ajudar a legitimar l'alçament militar, introduint la idea que era una **croada** (el colp militar i la guerra eren “en defensa de la religió”). L'església va recolzar obertament el bàndol nacional servint els sacerdots com a capellans als combatents nacionals, administrant-los els sacraments i beneint les armes i les banderes dels regiments que partien al front. L'església catòlica va ser “recompensada” amb el restabliment del pressupost del clero a l'octubre de 1939 –La República havia deixat de subvencionar a l'església- i la seua conversió en religió oficial del règim franquista.

9.4- L'evolució dels dos bàndols durant la guerra

Pocs dies després del colp d'Estat, depenent de les zones en què triomfà o va fracassar, Espanya va quedar dividida en dos zones. La zona republicana, cada vegada més reduïda, i la zona rebel que se autodenominava “zona nacional”.

L'evolució del bàndol republicà

a) els governs del Front popular (juliol-setembre de 1936). El colp d'Estat va agafar el govern del Front Popular completament desprevingut, i durant els primers dies es va mostrar incapaç de controlar-ho. Com mostra de la incapacitat del govern, es van succeir les dimissions dels presidents: Casares Quiroga va dimitir dos dies després del colp, impotent. El seu successor, Martínez Barrio, va intentar negociar amb els colpistes, i al fracassar també va dimitir en poques hores. El 20 De Juliol va pujar a la Presidència José Giral, que va optar per plantar cara als colpistes, dissolent l'exèrcit i repartint armes als partits obrers i els sindicats. Va organitzar la lluita contra les columnes rebels, però acabaria dimitint al setembre, en no poder detindre l'avanç de Franco cap a Madrid. El govern de Giral marcaria la fi d'una etapa dirigida per republicans d'esquerres que van tractar d'evitar la guerra però es van veure superats pels esdeveniments.

b) El govern de Largo Caballero (setembre de 1936-maig de 1937). Al setembre de 1936 va ser nomenat president del govern el socialista Llarg Caballero. Este era un vell líder de la UGT, que havia col·laborat amb Primo de Rivera però s'havia anat radicalitzant en els últims anys fins a arribar a ser un dels promotors de la revolució d'Astúries de 1934. Molts el consideraven el principal líder revolucionari espanyol –el cridaven el “Lenin Espanyol”. El govern de Llarg Caballero s'adaptava a la nova realitat del bàndol republicà, dominat pels partits i sindicats obrers, els milicians dels quals portaven gran part del pes de la guerra. Incloïa ministres comunistes –El PCE va créixer enormement en influència gràcies al suport militar Soviètic- i dels sindicats UGT i especialment de la CNT. En este moment es va aconseguir la principal victòria republicana, la defensa de Madrid.

El bàndol republicà i amb ell el govern, a mesura que avançava la guerra, se va anar dividint en dos grans opcions. Els comunistes, amb el suport de la majoria del PSOE i els republicans, defenia la postura de “primer la guerra, després la revolució”, defenent que calia paraitzar la revolució social -liderada per la CNT- per a concentrar-se en guanyar la

guerra i assegurar-se que el govern passara a controlar totes les empreses col·lectivitzades i controlara les milícies dels sindicats. La CNT, al contrari, defenia que la revolució era imprescindible per a guanyar la guerra. La tensió entre les dos postures va portar a enfrontaments a tirs a Barcelona al maig de 1937 que van acabar amb l'ocupació de la ciutat pels guàrdies enviats pel govern. Els “successos de maig” van provocar la caiguda de Largo Caballero i l'eixida dels anarquistes del govern, així com la fi de la “revolució espanyola”.

c) El govern Negrín (maig de 1937- abril de 1939) El nou govern exclouïa als sindicats i estava controlat pel PSOE, però sota una influència cada vegada major del PCE, ajudat pels soviètics. Negrín –metge i membre del PSOE- va apostar per una política de resistència fins al final, encara que sabia que la victòria era molt difícil. Per això va tractar de negociar amb Franco –aquest es va negar- i va entendre que només podrien guanyar si finalment França i Gran Bretanya recolzaven a la República. Per açò va tractar de mostrar una imatge més moderada, controlant els focus revolucionaris i dissolent les brigades internacionals. La seua esperança passava per que la imminent II Guerra Mundial començara com més prompte millor, amb la qual cosa la victòria de la República dependria del triomf de GB i França sobre les potències feixistes. Fet que no va ocórrer per pocs mesos: la guerra civil finalitzà en abril i la mundial començà en setembre.

L'evolució del bàndol *nacional*

Els colpistes tenien prevista la creació d'una junta militar liderada per Sanjurjo, que va morir als pocs dies en un accident d'aviació. Franco de seguida va maniobrar per a ocupar el lideratge dels colpistes, obtenint el suport de Hitler i Mussolini i exigint que es nomenara a un únic líder militar –generalíssim- que dirigira l'exèrcit nacional, càrrec que va obtenir a l'octubre de 1936.

El bàndol nacional estava dirigit pels militars colpistes i comptava amb el suport de sectors molt variats amb objectius inclús contraposats. Els falangistes, molts implicats en el colp, buscaven instaurar un estat feixista i totalitari però es van trobar molt debilitats pel fet que molts dels seus líders van morir després del colp d'Estat –passejats o en enfrontaments armats. El seu líder Jose Antonio Primo de Rivera estava detingut a Alacant, on va ser afusellat pel govern republicà. Els carlins defenien una monarquia tradicional, mentre altres sectors monàrquics, més nombrosos, aspiraven al retorn de la monarquia borbònica. La CEDA, no implicada en el colp, pràcticament havia desaparegut.

Franco va aprofitar esta falta d'unitat política per a imposar la seua autoritat, creant un Estat autoritari d'inspiració feixista. A l'abril de 1937 va prohibir definitivament tots els partits polítics, i va unificar a carlins i falangistes –en contra de la seua voluntat- en un partit de nova creació “Falange Espanyola, Tradicionalista i de les JONS”, del que seria líder el propi Franco.

Durant la guerra Franco va instaurar ja algunes de les principals característiques del seu règim, com la imposició total de la doctrina moral de l'església catòlica –supressió del divorci, matrimoni civil...-, la creació de sindicats verticals i el control absolut de la premsa. Franco es va situar com líder absolut del règim: “Cabdill d'Espanya”, posició equivalent a la del Führer Hitler o el Duce mussolini en els seus respectius Estats.

9.5-Conseqüències

El nombre de morts en la Guerra Civil espanyola només pot ser estimat de manera aproximada. Les forces nacionals van posar la xifra de 500.000, incloent no sols als morts en combat, sinó també a les víctimes de bombardejos, execucions i assassinats. Estimacions recents donen així mateix la xifra de 500.000 o menys. Açò no inclou a tots aquells que van morir de malnutrició, fam i malalties causades per la guerra.

Des del principi de la guerra, molts van optar per abandonar les seues cases fugint de possibles persecucions, convertint-se en **refugiats**. En especial, milers de famílies republicanes se van anar desplaçant a mesura que avançava l'ocupació franquista. De les zones del nord que van romandre fidels a la República –Astúries, Cantàbria i País Basc-, es van evacuar preferentment xiquets, refugiats que van ser acollits en diferents països europeus, a Amèrica o l'URSS –on 3000 xiquets es quedarien per a tota la vida. Al caure Catalunya es va produir una fugida massiva de famílies completes de republicans a través de la frontera francesa, acompanyant a les restes de l'exèrcit. S'estima que mig milió de persones va entrar a França en tan sols una setmana. Aproximadament la meitat no va tornar a Espanya, convertint-se en **exiliats permanents**. D'estos, uns 30.000 van lluitar en l'exèrcit francès durant la II Guerra Mundial i altres 16.000 van morir en camps de concentració nazis. Finalment, alguns milers més –especialment líders polítics i professors universitaris- van aconseguir exiliar-se fugint amb vaixell cap a Amèrica Llatina.

La guerra va provocar una divisió radical de la societat espanyola entre nacionalistes/franquistes i republicans, vencedors i vençuts, el que Antonio Machado va denominar *las dos Españas*. Diferència que hauria de perdurar durant dècades. Al finalitzar la guerra, tota la societat es va adaptar a la ideologia dels vencedors. Per als vençuts només va quedar l'opció d'exiliar-se o adaptar-se. Els vençuts van patir una dura persecució que duraria dècades. No sols va haver-hi afusellaments i llargues condemnes de presó o treballs forçats –els presoners republicans van construir el Valle de los Caídos, mausoleu faraònic que acull restes de morts dels dos bàndols, presidida per la de Franco-, també es van imposar fortes multes i es va depurar el funcionariat, expulsant-se a milers de mestres i professors d'escoles i universitats. Els antics republicans van tindre majors dificultats per a trobar treball en tots els sectors, mentre les millors ocupacions quedaven reservades per als vencedors.

Es parla també d'una “**tercera espanya**”, probablement majoritària que va ser la de **tots aquells que es van veure atrapats per una guerra que no desitjaven** i van patir clarament les conseqüències. Aquest va ser el cas de bona part dels intel·lectuals i polítics republicans moderats; gent com Alcalá Zamora, Luis Lucía o el propi Azaña.